

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-664-5-4>

TRANSLATION STRATEGIES OF THE ONOMASTICON IN THE TRANSLATION PRACTICE OF SAMUIL BAKASHICH

СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ ОНОМАСТИКОНУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКІЙ ПРАКТИЦІ САМУЇЛА БАКАЧИЧА

Stoianova D. F.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of Applied
Linguistics Department,
Odesa I. I. Mechnikov National
University
Odesa, Ukraine*

Стоянова Д. Ф.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної
лінгвістики,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Ономастикон належить до найбільш культурно маркованих елементів тексту, оскільки власні назви не лише ідентифікують конкретний референт, а й фіксують його включеність у певну мовну, культурну і конфесійну традицію. У перекладі їх передача пов'язана не з пошуком денотативного еквівалента, а з вибором форми, яка відповідає нормативним, стилістичним і культурним моделям приймаючої книжної системи. Тому переклад онімів передбачає різні типи адаптації – графічну, фонетичну, морфологічну і культурно-нормативну.

Така варіативність форм зумовлена не лише внутрішньомовними чинниками, а й ширшим історико-культурним контекстом. Український книжний простір XVII ст. формувався в умовах конфесійної полеміки та інтенсивних контактів із латинсько-католицьким Заходом у межах Речі Посполитої [6]. Освітня система, риторичні моделі та богословська термінологія значною мірою зазнавали латинського впливу, що сприяло проникненню західних стилістичних норм і лексичних елементів у православне письменство. У мовленні авторів тієї доби, зокрема Йоанікія Галятовського як одного з найвизначніших її представників, це виявляється у поєднанні традиційної церковнослов'янської основи з елементами латинізованої книжності, що відбивається і в способах передачі власних назв [7]. Таким чином, переклад онімів у його текстах є не лише мовним, а й культурно-ідеологічним вибором, який фіксує взаємодію східнохристиянської традиції із західним інтелектуальним впливом.

Метою дослідження є виявлення та опис стратегій перекладу ономастикону в перекладацькій практиці афонського ієромонаха,

українця за походженням, Самуїла Бакачича [3], з'ясування характеру графічної, фонетичної, морфологічної та культурно-нормативної адаптації власних назв, а також визначення їх функціонального навантаження в умовах міжконфесійного та міжкультурного діалогу XVII ст.

Дослідження ґрунтується на зіставленні циклу оповідань «Чудеса Богородиці», що входить до складу книги І. Галятовського «Казаня приданые до книги «Ключ разумѣнія» названою» (1660), та їхнього перекладу, виконаного Самуїлом Бакачичем і збереженого в його автографі, датованому другою половиною XVII ст. (Венеціанський автограф, рукопис № 297, Національна бібліотека Святого Марка у Венеція) [5]. Це дає змогу простежити особливості функціонування ономастикону в різних текстових типах та виокремити основні стратегії перекладу ономастикону, реалізовані в перекладацькій практиці Самуїла Бакачича.

Орфографічна нормалізація і семантична експлікація онімів

Орфографічне й графічне оформлення онімів у перекладі послідовно узгоджується з нормами південнослов'янської книжної традиції без зміни самого референта: *Чудо к. Прч(с)таа Бѣѧ гды с' Хр(с)томъ пре(д) Иродом' оуходачи до Егѣпту, кды сѧ приближила до Гермопѡла мѣста, котѡрое естъ в' Ѳеваидѣ – Чѡдо ѡ. Прѣч(с)таа два Бѣѧ идѡчи ѡ Ирода сѧ Хѡмъ Гѣмъ вѧ Егѣпть. егда приближи се кѧ Гермопѡло мѣсту еѣже естъ вѧ Тиваидѣ*. Український текст зберігає написання *в, ѳ*, характерні для попередньої книжної традиції, сформованої внаслідок другого церковнослов'янського впливу, тоді як переклад подає фонетично адаптовані форми *Егѣпть, Тиваида*, що відповідають усталеній південнослов'янській орфографічній практиці. Водночас спостерігається й семантична експлікація розширення іменувань: скорочена форма *Прч(с)таа Бѣѧ* передається як *Прѣч(с)таа два Бѣѧ*, а ім'я Христа – у повнішому богословському варіанті *Хѡмъ Гѣмъ*. Таке впорядкування не змінює денотата, але приводить його написання і форму у відповідність до нормативної і конфесійно авторитетної писемної моделі.

Конфесійно зумовлена нормалізація антропонімів

Показовою є адаптація антропонімів до церковнослов'янської форми, що супроводжується відмовою від латинізованих варіантів, характерних для української книжної традиції XVII ст.: *Чудо е'. Кды приступи(л) з' вѡйсками своїми Рѡлліо, по(д) мѣсто Францѣуэко Карнѡтумъ – Чѡдо з'. егда приступи сѧ вѡйски своїми Рѡлліѡн к мѣсту францѣуэкому глѣѡмому Карнѡтумъ; Чудо ѡ. теды Лѣѡн третіи Папа Рѣмскій – Чѡдо иѣ. Лѣѡн третіи Пѧпа Рѣмскій*. Форми *Лео, Ролліо* в оригіналі відображають латинсько-польську традицію

і пов'язані з орієнтацією книжної культури Речі Посполитої на латину як мову богословської і освітньої комунікації, що пояснюється, зокрема, використанням західних джерел (типу *Speculum exemplorum*). Натомість у перекладі вони системно замінюються формами *Леон*, *Ролліон*, які відповідають їх грецькому першоджерелу і усталеній церковнослов'янській антропонімічній практиці. Унаслідок цього антропоніми виводяться з латинсько-західного культурного контексту і вводяться в нормативний простір православної книжності, узгоджений із мовною традицією грецьких патристичних текстів.

Нейтралізація локальної фонетичної варіантності

Послідовною є орієнтація перекладача на приведення власних назв до форм, нормативних для церковнослов'янської книжної традиції і співвіднесених із грецьким джерелом, що виявляється у заміні латинізованих, західнослов'янських і живомовних варіантів на канонічні відповідники візантійсько-православного узусу: *Чудо 1. Кды в'ъз(д)жа(д) до Чръграда коне(м) пре(з) браму Босфоріу(м) – Чюдо 3. Егда въхождаше на коні въ Чръгра(д) пръз' порту Босфоріумъ.* Українська форма *Чариград*, характерна для української книжної традиції, що відображає фонетичні риси живої мови, замінюється на церковнослов'янську форму *Царьград*, нормативну для православного книжного дискурсу, тоді як старопольське запозичення *брама* (2, с. 244; 4, с. 48) поступається грецизму *порта* (1, с. 532), який уточнює реалію і водночас надає їй книжно-візантійського характеру. Аналогічно у фрагменті *Чудо 41. камень піёнкный до Хреты хотгль вівезти – Чюдо 1. камень мърморный... хотеше... ввезти до Креты* фонетично модифікована форма *Хрета*, засвоєна через польське посередництво *kreta*, замінюється на усталену книжну *Крета*, ближчу до грецького першоджерела та прийнятую переважно у західних (польська, чеська, словацька) і деяких південних слов'янських народів (хорватська, словенська). Така нейтралізація локальної варіантності і заміна форм, пов'язаних із західною мовною традицією, забезпечує включення власних назв у наддіалектну систему церковнослов'янської книжності і узгоджує текст із конфесійно маркованими нормами православного культурного простору.

Транскрипційна адаптація грецьких конфесійних назв

Чудо 11. Єдиному побо(ж)ному члѣкови обавлено было жебы постановили и целевровали сто Прч(с)тои Двы, которое греки называют: Гинопанте – Чюдо 3. Единому блгговѣнному члѣкови ѿкровѣнно бысть да празнують празникъ Пръч(с)тое Двы, иже грѣци оубо нарицают(т) Ипанпанти.

Варіативність форм (Гинопанте – Ипанпанти) відображає різні моделі фонетичної адаптації грецького *Ἰπαλαυτή*. Форма з протетичним *z-*

засвідчує спробу передати грецький придих і водночас демонструє вплив східнослов'янської фонетичної традиції, тоді як форма без з-тяжіє до книжного етимологічного відтворення. Показово, що перекладач застосовує стратегію транскрипційного перекладу з мовною нормалізацією, інтегруючи грецьку назву у церковнослов'янську систему без заміни її слов'янським відповідником (Стрітєння). Збереження грецької форми має не лише фонетико-графічне, а й конфесійно-стилістичне значення, оскільки підкреслює авторитетність терміна та його належність до грецької православної традиції.

Отже, переклад ономастикону у Самуїла Бакачича є системною реалізацією нормативно й конфесійно зумовлених адаптаційних стратегій. Орфографічна нормалізація, нейтралізація латинізованих і локальних варіантів, засвідчують орієнтацію перекладача на церковнослов'янську модель візантійсько-православного узусу. Власні назви в перекладі виконують не лише номінативну, а й культурно-ідентифікаційну функцію, фіксуючи мовно-конфесійний вибір доби.

Література:

1. Български етимологичен речник. / Редкол.: И. Дуриданов, М. Рачева, Т. А. Тодорова. София, “Марин Дринов”, Том V (падеж – пўска). 1996. 860 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. О. С. Мельничук, І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 1: А–Г. 631 с.
3. Радојчић, Ђ. Стари српски писци руске народности од краја XV до краја XVII века. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. Т. 5. 1960. С. 199–218.
4. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д.Гринчишин; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України Львів, 1996. Вип. 3 (Б–В). 252 с.
5. Узунова Д. Петият автограф на преводача Самуил Бакачич (Marc. Ms. og. 297) и преводът на цикъла «Чудеса Богородични». *Palaeobulgarica*, кн. 3, 2022. С. 53–74.
6. Шевчук В. Муза Роксоланська: Українська література XVI–XVIII ст. У 2 кн. Книга 2. Розвинене бароко. Пізнє бароко. Київ : Либідь, 2005. 396 с.
7. Яковенко Н. У пошуках Нового неба: Життя і тексти Йоанікія Галятовського. Київ : Laugus, 2017. 329 с.